NAŠE ŘEČ

ROČNÍK II. ČÍSLO 10.

JOSEF ZUBATÝ:

ODPOVÍDATI NA NĚCO — K NĚČEMU.

Zdá se, že se někteří spisovatelé vyhýbají vazbě slovesa *odpovídati* s předložkou *na* a raději kladou předložku *k*: bezpochyby se jim tato druhá vazba zdá správnější, protože je vzdálenější německé vazby *auf etwas antworten*. Tato obava je zbytečná; vazba s předložkou *na* je obvyklá již v nejstarší době, nalézáme ji na př. i v polštině (odpowiedzieć na co) i v ruštině (otvětiť na čto). I vazba druhá, s předložkou *k*, je stará; obyčejnější je však jako dnes i v starší době vazba první.

Ale není docela jedno, kterou z obou těchto vazeb volíme: v starší době nalézáme přece rozdíl, ovšem ne důsledně zachovávaný.

K něčemu odpověděti (nebo *odpověditi*: obojího tvaru neurčitého způsobu, s *í* i s *ě*, odedávna se užívalo) se říkalo, kde se chtělo naznačiti, že mezi otázkou a odpovědí je skutečný vnitřní vztah, že odpověď vysvětluje věcnou nejasnost v otázce naznačenou. Proto nalézáme vazbu tuto zejména, kde je řeč o odpovědi k výčitkám, k obviňování něčímu, k výpovědem protivníkovým u soudu atp. Korintští se ptali sv. Pavla po některých věcech týkajících se manželství, a on jim odpovídá v 7. hl. 1. listu. Slova svého překladu (»s strany pak toho, o čemž jste mi psali, dobréť by bylo...«) vykládají Bratří větou »o čemž jste mi pak psali, k tomuť vám toto odpovídám.« V 3. hl. 2. knihy Královské (2. Sam.) čteme o různici mezi Izbozetem a Abnerem; Izbozet vyčítá Abnerovi, proč vešel k ženině jeho otce Saula, načež se Abner rozhněvá a vyčítá mu dobrodiní, jež prokázal domu Saulovu i Izbozetovi samému proti Davidovi, a projevuje vůli pomoci nyní Davidovi: »a (Izbozet) nemohl k tomu nic více odpověditi Abnerovi, proto že se ho bál«. Všehrd vykládá: »Žádný původ není zavázán pohnanému k žádné žalobě odpovídati, dokudž o svou při konec

nevezme«; a radí obžalovanému »ne ke všemu, což žalobník mluví, odpovídati«. Kde jde spíše o *obsah* odpovědi než o pouhé vypravování, že se někdo ptal a druhý mu odpovídal, jest podle toho na místě užíti vazby *odpovídati k něčemu; na otázku* může býti i dána odpověď, která není odpovědí *k otázce*. Také o odpovědech na otázky bezvýznamné sotva by byli naši předkové řekli, že bylo »k otázkám« odpovídáno; ani na př., kde by se vypravovalo o něčí řeči nebo o něčím listě, aniž by byla zmínka o tom, čeho se řeč nebo list týkají.

V takovýchto případech je na místě předložka *na*. Na př.: »psal jsem bratrovi, ale on mi na mé psaní ani neodpověděl«; »ptal jsem se ho, bude-li doma, a on mi na mou otázku odpověděl, že sám ještě neví«, nebo »že musí někam odejíti« atp. Kristus se ptal zákonníků a farizeů »sluší-li v sobotu uzdravovati?« Když mlčeli, nemocného uzdravil a ptal se znova: »Čí z vás osel aneb vůl upadl by do studnice, a ne ihned by ho vytáhl v den sobotní?« »I nemohli jemu na to odpověditi« (Luk. 14, 6). »A chtěl-li by se hádati s ním (člověk s Bohem), nemohl by jemu odpověditi ani na jedno z tisíce slov« (Job 9, 3). Ale nalézáme často předložku *na* také, kde jde o odpověď nepochybně věcnou, kde by mohla býti i předložka *k*. Sv. Pavel má odpovídati proti žalobě Židů před vladařem cesarejským a počíná těmito slovy: »Od mnohých let věda tebe býti soudcím národu tomuto představeným, s lepší myslí *k tomu*, což se mne dotýče, odpovídati budu, poněvadž ty můžeš to věděti, že není tomu dní více než dvanácte, jakž jsem přišel do Jeruzaléma, abych se modlil, a aniž mne nalezli v chrámě s někým se hádajícího, ... ani v školách, ani v městě« (Skutk. 24, 10). Ale brzy po tom (26, 2) čteme v téže bibli Kralické zase slova apoštolova: »*Na všecky ty věci*, z kterýchž mne viní Židé, králi Agrippo, za šťastného se počítám, že dnes před tebou odpovídati mám...« Předložkou *na* vyjadřujeme příčinnou souvislost mezi otázkou a odpovědí (nebylo by odpovědi, kdyby nebylo otázky): *chce-li* Čech mimo to naznačiti, že jest mezi otázkou a odpovědí i skutečná vnitřní souvislost obsahová, *může* to učiniti předložkou *k*.

Z toho plyne ovšem naučení, že lze všude mluviti o *odpovědi na něco*, ale *odpovídati k něčemu* že bychom místo toho měli říkati jen, kde jde o skutečnou věcnou souvislost mezi otázkou a odpovědí.

Odpověděti, odpovídati není jediné sloveso této významové skupiny. Máme, vlastně skoro již jen mívali jsme také sloveso *odepsati, odpisovati* s významem »listem odpovídati«, ale skoro jsme mu již odvykli proto, že Němci týmiž slovy Antwort, antworten

vyjadřují odpověď ústní i písemní. Nepravím, že bychom měli vždy a všude, kde je řeč o odpovědi písemní (»odpis« tomu říkávali naši předkové jedním slovem), říkati jen *odepsati, odpisovati*, že by »odpověď« mohla býti jen ústní, protože »pověděti, povídati« říkáme skoro jen o ústním sdílení: i v Kralické bibli jsme viděli sloveso *odpovídati* o odpovědi písemní. Ale tak docela bychom na jadrná a zřetelná slova *odepsati, odpisovati* (a třebas i *odpis)* přece jen neměli zapomínati. Vazba jejich je přirozeně stejná s vazbou slov *odpověděti, odpovídati, odpověď;* ale mám po ruce jen doklady s předložkou *na*, jež jistě i zde byla obyčejnější. Tak na př. »neumiemť na to nic jistého odepsati« Arch. Č. 16, 16 (1493), »jakž mi odpisuješ na mé psanie...« t. 21, 427 (1495), »na ten list měli jsme odpis pohotově« (v Korandově »Manuálníku« 7b).*

Místo *odpověděti, odpovídati* možno užíti také prostě sloves *říci, říkati* (a tak místo *odepsati, odpisovati* také prostě *psáti*): v řeči nemusí býti vždy vše výslovně vyjádřeno, co jest obsaženo v představě, nemusí se tedy na př. výslovně říkati jedním slovem, že projev ústní nebo písemní jest odpovědí na něčí projev dřívější. I zde očekáváme vazby stejné; a také je nalézáme. O pouhé posloupnosti řeči užíváme vazby s předložkou *na:* vypravujeme na př., jak jsme někomu domlouvali a pokračujeme »on na to řekl«, »on na to neřekl *a* ani *b* a odešel«. Docela stejně se vyjadřujeme také, nejde-li o odpověď na předchozí projev, nýbrž na nějaký skutek: můžeme na př. stejně říci, že někdo někomu učinil něco nepříjemného, »a on na to neřekl nic a odešel«; v moravské písni praví děvče »synečkovi«, který přestal k ní choditi, »já sem zkázala jinýmo, nevím, co na to řekneš« (Sušil 323). I předložku *k* nalézáme na př. u Jungmanna z Komenského »co k tomu říkáš« (t. j. »jaké jest tvé mínění o tom«); v Letopisech čteme »mistr Jan Pašek z Vratu podal toho na obojí obce, co k tomu říkají« (418, k r. 1518), podobně »nuže, páni obecní, co k tomu *pravíte*« (t. 372, k r. 1514). Obyčejnější vazba je s pouhým 3. pádem: »co tomu říkáš«, »neviem tomu co řéci« v rkp. Baworowském 72a, »hospodář to slyšel a tomu nic neříkal« Arch. Č. 26,

---

* My slova odepsati, odpisovati užíváme skoro jen v účetním názvosloví jako překladu německého »abschreiben« (dluhy odepsati atp.). Nelze proti tomu nic namítati: nějakého slova pro tento pojem potřebujeme a odepsati s významem »písmem odčiniti« je slovo dobře tvořené. V starší době odepsati znamenalo také »písemně odříci« (na př. rozepsaný sjezd byl odepsán u Skály 2, 115); odepsati koho čeho (nebo od čeho) bývalo také tolik, jako písemně od něčeho odděliti (na př. vyděditi); odepsati se čeho pak se říkalo, když se někdo něčeho písemně odřekl.

438 (1518), a dnes by sotva kdo řekl »co k tomu říkáš«; zní to také po německu (was sagst du dazu), ale v staré době sotva to byl germanismus již proto, že je patrná souvislost mezi rčeními *odpovídati k čemu* a *říkati k čemu*. Vazba s pouhým 3. pádem jest původně asi něco podstatně jiného: užíváme jí také, kde jde nikoli o mínění o nějaké věci, nýbrž i o nějaké osobě. »Co mu říkáš?« tak se ptáme, chceme-li slyšeti, co druhá osoba o někom soudí; podobně čteme zase v rukopise Baworowském (77b): »znamenajtež, které jest ctnějšie a každému podobnější (slušnější): »dobrýť jest« každému (t. j. o každém) řéci čili »zlý jest« pověedieti«.*

Ve zprávách o schůzích sněmovních, sborových, spolkových a pod. čítáme dnes, že »N. N. mluvil (ujal se slova atp.) k nějakému návrhu, k něčí řeči, k nějaké věci«. Je to rčení, které u nás vzniklo podle německých vzorů: ale jak viděti z předešlého výkladu, nelze pochybovati, že se nijak nepříčí našemu starému způsobu mluvení. Takovéto věty pocházejí z nové doby, jsou svým významovým základem našemu citu bližší, a lépe tedy na nich vyciťujeme, co vlastně zde předložka *k* vyjadřuje: podle toho »odpovídáme k něčemu«, kde k řeči jiné osoby něco ze svého přidáváme, kdežto vazba »odpovídám na něco« vyjadřuje něco podobného, jako když se na sebe kladou věci, jež na sebe patří.

Nemusím vykládati, že stejně, jako *říci, říkati*, jsou možna s takovýmito vazbami i jiná slovesa podobného významu; nahoře jsme uvedli doklad se slovesem *praviti*. Ale nejsou tak v obyčeji, jako sloveso *říci, říkati*. A kde jde o příčinnou souvislost dvou dějů, lze se vyjadřovati předložkou *na*, *i* nejde-li o mluvené nebo psané projevy. Říkáme na př., udělal-li nám kdo nějaké bezpráví, »*na to* jsem ho žaloval«, »na to bych ho mohl žalovati«: ono bezpráví je příčinou žaloby, nebylo by žaloby, kdyby nebylo bezpráví. Stalo se mi někde něco nemilého, »na to« jsem vstal a odešel. Něco se děje »na můj rozkaz«, posloucháme »na slovo«. Podle Všehrdova výkladu 4, 7, 1 nn. může, kdo nějaký statek kupuje nebo jinak přijímá, místo sebe k úřadu poslati někoho jiného; »a tomu, ktož tak do desk (zemských) na miestě kupujícieho přijímá, úředníci beze všech listóv i svědkóv na slova jeho toliko věřie a na jeho rčenie ve dsky kladú, buď ktožkoli a jakýžkoli buď«. Zde se blíží výraz *na to* významem výrazu *po tom, potom*, ale jen blíží.

* Nemám za nemožné, že rčení »co tomu říkáš, co mu říkáš« souvisí se způsobem, jak vyjadřujeme pojmenování nějaké osoby nebo věci (říkají mu Karel, říkají tomu naběračka). I takováto rčení jsou stará. Jest ovšem mezi obojími rčeními rozdíl (ptáme se »co tomu říkáš«, ale »jak tomu říkají«): tento rozdíl však mohl vzniknouti teprv, když se jejich význam již byl rozlišil.

Znělo by jaksi kuse, po stránce významové neúplně, kdybychom, jde-li o příčinnou souvislost a chceme-li ji vyjádřiti, řekli jenom »potom« (na př.: »N. N. mne nazval lhářem a potom jsem jej žaloval«): slovem »potom« vyjadřujeme pouhou časovou posloupnost, nikoli příčinnou souvislost. Ale nesprávné by ovšem bylo, kdybychom naopak pouhou časovou posloupnost vyjádřili výrazem »na to« (pak bychom ovšem spíše psali *nato*, jako píšeme *potom*): byl by to germanismus (něm. darauf), který s právem kárají snad všecky naše brusy (na př. »včera jsme byli na procházce a nato jsme šli do divadla«, místo »potom«).*

Říká se, že se něco stalo *na něčí rozkaz, přání* nebo *návrh:* také již bylo raděno, aby se místo toho říkalo *k něčímu rozkazu, přání* nebo *návrhu* a pod., a tak se také často říká i píše. Příčina jest, že se v němčině říká *auf Befehl, Geheiss, Wunsch, Antrag* atp. Že předložka *na* v takovýchto výrazech nesprávná není, vybral si čtenář jistě již i sám z celého tohoto výkladu; také se říkávalo i v staré době, že se stalo něco na něčí rozkaz, na něčí rozkázání (také na př. *z něčího rozkazu, něčím rozkazem* atp.). Ale ani předložka *k* zde není nesprávná; Gebauerův slovník má na př. (2, 4) staré doklady výrazů *k něčí prosbě, k rozkázání* atp.; ze Štítného na př. o sluzích, že »neřku k rozkázání, ale ku poručení a vezření oka (pohledu, znamení pohledem) skočie a patřie, co by chtěl pán«. Podstatného rozdílu významového mezi těmito rozličnými způsoby mluvení nevidětí.

G. C. KŘIKAVA:

ROZŘEŠOVATI ČI ROZHŘEŠOVATI?

Pokud se pamatuji, odůvodňoval prof. dr. Skočdopole, že se má česky říkati *rozřešovati* místo *rozhřešovati*, poněvadž latinské absolvere, solvere znamená řešiti, rozřešovati. A Rankův »Nový slovník kapesní jazyka českého i německého« uvádí vedle »rozhřešiti« a »rozhřešení« v závorce »rozřešiti« a »rozřešení«. Nemám po ruce pomůcek, abych se přesvědčil, jak se říkalo v staré češtině. Ale z důvodů, jež uvedu, mám za to, že záměna slova *rozřešovati* za slovo *rozhřešovati* je zbytečná, ano i nesprávná.

---

* V slovenštině takových dokladů, v nichž děj nějaký je jaksi odpovědí na dřívější děj jiný, nalézti lze hojněji než v češtině. Na př.: »Milka zobudila sa na krik« (vzbudila se na křik; Sobr. diela Svet. Hurbana Vajanského 5, 54); »kde-tu ozýval sa brechot psov na hlas čerešňovej pol'nice« (štěkot psů na hlas třešňové trouby ponocného; t. 222). Říkáme-li o někom, že přišel jako na zavolanou, znamená to, že jeho příchod je jako odpověď na naše volání.

1. Uvažme, že i v latině slova »solvere« a absolvere« nejsou úplně stejného významu, ač je toto odvozeno od onoho a bývají významu podobného.

Ve významu »platiti« užívá se »solvere« o věcech (solvere debita = platiti dluhy, solvere ad denarium = zaplatiti na halíř), absolvere o osobách (absolvere creditores = vyplatiti věřitele). Solvere znamená dále uvolniti, rozvázati, pak osvoboditi, zprostiti, zbaviti, absolvere však volným prohlásiti, osvobození oznámiti, viny zprostiti (capitis aliquem absolvere = trestu smrti někoho zprostiti, život někomu darovati). V přeneseném smysle se označuje slovem solvere, česky řešiti, nějaké uvolnění (aenigma, hádanku, podobně problema, úkol, na př. početní), kdežto absolvere znamená dokonati, naplniti (pensum absolvere = denní dílo dokonati). Též přídavná jména od těchto slov odvozená nejsou úplně stejného významu. Solutus znamená volný, svobodný, nevázaný, zaplacený, absolutus znamená za nevinného prohlášený, osvobozený nebo dokonalý.

Ve spojení se slovem peccata (hříchy) neříká se solvere (řešiti), nýbrž absolvere (volným od hříchů, za zbavena hříchů někoho prohlásiti).

2. Uvažujme dále, že se v češtině mnohem častěji než v němčině nebo v latině vyjadřuje průvodní pojem pouhou předložkou. Na př. platiti *za* boty (když jsem je koupil), *od* bot (když jsem je dal spraviti), *z* bot (když jsem je měl vypůjčeny a majiteli jsem dal náhradu peněžitou). Nebo *naorávati* (oráním nadělati brázd k sázení brambor), *za*orávati (nasázené brambory v brázdách oráním zemí přikrývati, ručně zaseté obilí oráním zemí přikrýti nebo pole s vyhynulým obilím oráním k jiné plodině připraviti), *pro*orávati (zemi na brázdy zasázených brambor s jedné strany, ob brázdu, přihozenou, také s druhé strany brázdy oráním přihrnovati, dělati brázdy na čisto), *ob*orávati, *o*orávati (na hotových brázdách oráním zem k rostlině — bramborům, řepě — přihrnovati; někdy proorávati = oorávati), *pře*orávati (po sklizni brambor pole orati, aby se paběrky mohly sebrati, strniště jednou orané po druhé orati), *pod*orávati (oráním půdu k setí strojem připraviti), *do*orávati (orání ukončovati), zorati (na celém poli orbu provésti), *u*orávati a *při*orávati (oráním meze nebo sousedního pole ubírati a k druhému poli přidávati).

Tak i *předložkou* »*roz-*« *vyjadřujeme průvodní pojem* jak při jménech, tak při slovesech.

Při jménech *přídavných* naznačujeme předložkou *roz-*, že *vlastnost* se vztahuje na *všecky části*, na př. rozmilý = ve všech částech

milý, docela milý, velice milý. Totéž značí roztomilý. Podobně roztodivný = ve všech částech divný, velice divný.

Při jménech *podstatných* naznačujeme časem předložkou *roz-*, že z *pojmu* není *žádná část vyňata*, že pojem není *ničím omezen*. Na př. praví se v národní písni: »Ach, Bože, Rozbože!« t. j. nekonečný Bože, neomezený Bože, nekonečně dokonalý Bože, Ty, v němž je všecko Bůh.

Při *slovesech* znamená předložka *roz- odloučení od sebe toho, co bylo pohromadě, rozpadnutí celku v části*, na př. rozděliti, roztýliti, rozpadnouti se, rozvrhnouti, rozložiti, rozloučiti, rozsaditi, rozdvojiti, rozšířiti, rozbíti, rozlíti, rozsypati a pod. Někdy naznačuje předložka *roz-* u sloves *počátek nějakého stavu neb činnosti*, na př.: rozhněvati, rozzlobiti, rozčiliti, rozrušiti, rozesmáti a příslušná slovesa zvratná na př. rozhněvati se a pod. Slovesům pak, jež vyjadřují *pojem »slučovati, pojiti«* dodává předložka *roz- opačného významu:* vázati — rozvázati, poutati — rozpoutati, t. j. vazby zbaviti, pout zbaviti.

K těmto slovesům můžeme připočítati také sloveso *rozhřešovati*, t. j. hříchů zprošťovati, zbavovati, za zproštěna hříchů prohlašovati. Rozdíl je ten, že hřešiti je sloveso nepřechodné, kdežto vázati a poutati jsou slovesa přechodná. Že skutečné sloveso rozhřešovati můžeme vzhledem na účinek předložky *roz-* přiřaditi k slovesům rozvázati, rozpoutati, vysvítá z příčestí minulého trpného: rozvázán = vazby zbaven, rozpoután = pout zbaven, rozhřešen = hříchů zbaven. Mimo to je v pojmu hříchů obsažen pojem pouta, ovšem morálního. Není k tomu třeba nějakých dogmatických výkladů, to nespadá v obor »Naší Řeči«. Stačí poukázati na výrok Písma sv.: »Cokoliv rozvážete na zemi, bude rozvázáno i na nebi«. Není tu řeč o rozvazování hmotném. Osvětluje se tím pojem slova »rozhřešiti«. Jako slovy rozvázati, rozpoutati naznačujeme uvolnění vazby, zproštění pout, tak slovem »rozhřešovati« naznačujeme uvolnění, zproštění od hříchů.

3. Uvažujme konečně, že při překladech z cizí řeči nestačí překládati slovíčko za slovíčkem, nýbrž, že *jest třeba překládati celá úsloví* tak, jak vyžaduje duch jazyka, do něhož se překládá. A tu třeba jest poukázati na to, že slovo *rozhřešovati* není překladem pouhého slova »absolvere«, nýbrž celého úsloví »absolvere a peccatis«. Říkáme-li někdy »rozhřešovati od hříchů«, je to ovšem rčení nadbytečné, pleonasmus, ale což pak se s pleonasmy neshledáváme také v jiných řečech? Pleonasmus ten vysvětluje se přizpůsobením k zevnější formě latinské předlohy.

Z celé této rozpravy vyplývá, že slovo *rozhřešovati* se dá docela přirozeně z ducha jazyka českého vysvětliti, kdežto slovo

»*rozřešovati*« je překladem nuceným, nepřirozeným a slovíčkářským. Je tedy dáti přednost slovesu »rozhřešovati«.

Mohlo by se namítati, že latinské »absolvere« nemůže se překládati slovem »rozhřešovati« ve spojení se slovy ab excommunicatione, a suspensione, ab interdicto, a censura.

Na to třeba odpověděti: 1. Správnost překladu z cizí řeči pranic netrpí, překládají-li se do češtiny úsloví *vícečlenná* se stejným členem základním *různým způsobem*, přeložím-li absolvere a peccatis slovem rozhřešovati nebo pleonasticky rozhřešovati od hříchů, a přeložím-li slovo absolvere ve spojení s ab excommunicatione atd. slovem *zbaviti, zprostiti, osvoboditi* někoho vyobcování atd. nebo *sníti* s někoho vyobcování, zrušiti něčí vyobcování atd. 2. Uváží-li se, že slovo *peccatum* v církevní latině neznamená pouze hřích (t. j. vinu, špatnosti), nýbrž též *trest za hřích*, na př. v odpustkových formulích, kde se provedené odpuštění hříchů již předpokládá (»indulgentiam plenariam et remissionem omnium peccatorum tibi concedo« = uděluji ti plnomocné odpustky a odpuštění všech trestů za hříchy), a uváží-li se, že také všecky tresty církevní jsou v pojímání církve tresty za hřích, může se i v češtině slova »hřích« užívati v tomto rozšířeném smyslu, a pak se slovo »absolvere« může překládati slovem »rozhřešiti« i ve spojení se slovy ab excommunicatione atd.« Tedy: absolvo te a censuris = rozhřešuji tě od trestů církevních, ab excommunicatione = od vyobcování atd.

*

Přídavek redakce. Výklad, že *rozhřešiti* vzniklo z původního *rozřešiti*, nalézáme po prvé u Hattaly (Srovn. mluvn. 148, Brus 49), dále u Miklosiche (Die christliche Terminologie der slav. Sprachen, v »Denkschriften« vídeňské Akademie z r. 1876, str. 46) a ve Frintově spise »Náboženské názvosloví československé« (1918) na str. 26. Kdyby byl tento výklad správný, vysvětlovali bychom (s Hattalou) tuto změnu lidovou etymologií, která původní *rozřešiti*, když se toto slovo stalo etymologicky nesrozumitelným proto, že *řešiti* se svými složeninami v původním hmotném významě zaniklo, spojila s rodinou slov *hřiech, hřěšiti* atd.

Staré, praslovanské slovo *řešiti* (asi »rozvazovati, uvolňovati« atp.) totiž v staré češtině známe z jediného bezpečného dokladu v Alexandreidě, zaručeného shodou rukopisu svatovítského s vídeňským zlomkem. Vypravuje se tu o divné »studnici« (prameni), jejíž voda ráno je horká, v poledne ledová, »a když slunce k hoře (k západu) spěší, opět sě voda rozřěší, tu jiej horkosti přibude«: *rozřěšiti* zde znamená asi »roztáti«. Je to zbytek zaniklého slova s významem omezeným, vztahujícím se k uvolňování zmrzlé vody.

Tak na př. také staré sloveso *pršeti*, které původně vyjadřovalo padání vůbec (v staré češtině mohly pršeti vlasy s hlavy, zuby z úst, listí a ovoce se stromu atd.; pršel také písek v přesýpacích hodinách, a proto posud říkáme, že vypršela hodina, vypršel čas), zúžilo se významem na padání deště: lze-li říci i dnes, že na př. pršely hubičky, nebo rány na někoho, není to zbytek starého širšího významu, nýbrž srovnání s deštěm. Sloveso *řešiti* atd., jež dnes čítáme a i slýcháme dosti často v řeči obecné s významem přeneseným, pochází teprv z doby Jungmannovy a bylo jako mnoho jiných slov dnes zobecnělých (jako vzduch, objeviti, nuditi, snacha a j.) přejato z jiných jazyků slovanských (zejména z ruštiny).

Změna původního znění *rozřěšiti* v *rozhřěšiti* byla by se musila udáti před počátkem našeho písemnictví. Od nejstarších dob, z nichž toto slovo ze psaných památek známe (t. j. od 14. st.), nalézáme jen tvar *rozhřěšiti, rozhřešiti* (anebo v starší době také *rozhřiešiti, rozhřîšiti)*. Také polština, která toto slovo asi přejala od nás, má *rozgrzeszyć*, ne *rozrzreszyć;* i slovenština, kam se toto slovo asi také dostalo z Čech, má *rozhrešiť*. Není nijak dokázáno, že by se změna ona skutečně byla stala; nám se to ani nezdá pravděpodobným, jednak z důvodů uvedených p. spisovatelem, jednak proto, že není nikde ani stopy tvaru *rozřešiti* v tomto církevním smysle. Někdy sice slýchati i výslovnost *rozřešiti*, ale nelze v ní hledati svědectví, že by to byl tvar původní: ve skupině *zhř* hláska *h* prostě zaniká, jako na př. výrazy *z hřebenu, s hřebenem* zvláště v rychlejší řeči znívají *zřebenu, zřebenem*, i v ústech člověka, který jinak vyslovuje vždy jen *hřeben* atp. Ale i připustíme-li, že *rozhřešiti* vzniklo ze staršího *rozřešiti*, neplyne z toho, že bychom tak měli dnes psáti. Co písemnictví české známe, vždy se psalo slovo toto s písmenem *h;* bylo by nerozumné, kdybychom chtěli napravovati změnu, — opakujeme, změnu nedokázanou! — která pochází při nejmenším z doby před 600 lety.

POSUDKY.

Gustav Af Geijerstam: *Moji hoši.* Kniha o krásném létě pro velké i malé. Ze švédštiny přeložil Gustav Pallas. Nakladatel Alois Koníček na Král. Vinohradech. R. 1918.

Svazek tento vydán s ilustracemi K. Šimůnka jako 2. číslo »Slunovratu«, knihovny pro mládež, pořádané Jaroslavem Petrbokem. Knížka uvádí nás na pobřeží mořské, kam se na leto odebrali rodiče devítiletého Oty a sedmiletého Jarky. Moře poskytuje zvláště vábné příležitosti k zajímavému pozorování a zaměstná-

vání dětí. I vypravuje se tu tónem místy žertovným, místy s povýšeným humorem, jindy vážně s básnickým nádechem, ale pořád roztomile, leckdy přímo rozkošně, v řadě kapitolek, co všecko podnikali a jaké kousky prováděli jiným i sobě tito dva bratříci. Byli hodnější než Županův Pepánek nezdara, ale přece jen z téhož rodu. Jako dobře zvedené děti ochotně poslouchali rodičů, ale kde mohli, neposlechli a provedli svou.

Překladatele, jenž letos z Knuta Hamsuna přeložil knihu ponurých nálad starého člověka, žijícího už jen ve vzpomínkách a resignaci: Poslední radost (vyšla ve sbírce Zátiší, knihy srdce i ducha vydávané u B. M. Kliky v Praze), zvábil protichůdný spis švédského autora, proslulého líčením života maloměstského a venkovského, Moji hoši, čerpaný zase ze života dětského. Pochutná si na něm stejně mládež, jako dospělý čtenář; neboť mládí se svými naivními výstřelky i neukojitelným rozumbradstvím zůstává vždy milé a vyloudí úsměv i morousovi, zvláště je-li vypravování tak výstižné a přímo šito na 7—10leté mudrlanty, jako se to stalo v této knížce. P. překladatel, jak viděti, bedlivě naslouchal slohové zvláštnosti v hovoru a vypravování dětském, zachycoval jeho obraty, oblíbené výrazy a vůbec všechen způsob řeči, a snažil se, aby ani neobvyklým u dětí slovem, ani příliš spisovnými vazbami neporušil iluse dětského hovoru a obzoru.

Proto také připustil do překladu fráze a slova, kterých se v obecné mluvě užívá napořád, kterým však proto přece jen nelze přisouditi správnost, jako: zvyknouti si, býti zvyklý na něco (m. něčemu), obdivovati něco (m. obd. se čemu), člun byl rozhodně malý (m. najisto, naprosto malý) a p. Tiskové chyby jsme našli toliko tyto: přísahati (m. přisahati) a týčiti (m. tyčiti). Jazyková bdělost p. překladatelova — ač nevtíravá — jest mile patrná.

G u s t a v P a l l a s: *Studie ibsenská.* Zvláštní otisk z Osvěty, ročník 1918.

Formou plynnou a poutavou autor probírá v této stati 1. Ibsena jako zralého myslitele a kritika, 2. Ibsena jako zralého umělce a 3. Červánky jeho večera. Jest to patrně ukázka z větší práce, která svědčí o důkladném studiu spisovatelova miláčka. Není to však jen studie literární, nýbrž také filosofická a zvláště etická. Spisovatel procítil Ibsena, svůj život s ním spojil a vyvážil z jeho děl veliké poznatky řádů světa, Boha, lidí. Z každé stránky vane láskyplná pieta k velikému seveřanu. Takového prozpytování a přiblížení celého díla spisovatelova duši a srdci čtenářů přáli bychom též básníkům našim. Pan spisovatel věnuje stejnou péči věci

jako formě. Jazyk je vybroušený, vyhýbá se co možná slohové abstraktnosti, jaká bývá oblíbena u filosofických prací, a jde za plastičností, které však jest na újmu, že se někdy povoluje uzda cizím slovům. Možno se právem těšiti na dílo celé. B.

Bedřich Konařík-Bečvan: *Judita.* Kresby z východní Moravy. Knižnice »Evy« svazek III. Olomouc 1917. Stran 125. Za 2.40 K.

V úhledné knížce nevelikého rozsahu jest spojeno 10 povídek, čerpaných většinou ze života valašského lidu, mimo první, po níž svazeček má jméno. V první polovici povídek převládá tendence mravokárná, zvláště protialkoholní, s náměty leckde dost drastickými po způsobu povídek kalendářových (vypravuje se na př., jak hospodská Maňáková léčila nenapravitelné opilce, namíchavši jim do kořalky splašků, zbylých po obmytí mrtvé žebračky, která se dobře třicet roků nemyla a p.). Teprve v druhé polovici povídek, z nichž spisovatel vyloučil zbarvení mravokárné, jsou kousky lepší jakosti, nestrojené a tendenčně nenakroucené, výstřižky ze života valašského, ač ani v nich kromě zbarvení nářečního není nic, v čem by se jevil zvláštní a osobitý ráz kraje a lidu. Průměrný, kalendářně šedivý, místy poněkud strojený jest i vypravovatelský způsob povídkářův, zpestřený tu a tam nějakým lokálně barvitějším výrazem (dranětı, zababulený, šáření a p.); větší zájem se upoutává zase k povídkám druhé polovice, v nichž autor ustupuje do pozadí, přenechávaje slovo svým Valachům a Valaškám. Škoda jen, že se sám do jejich jadrných řečí víc nezaposlouchal a nevytěžil z nich větší zisk pro svůj jednotvárný, konvenční sloh tuctového spisovatele. Jeho jazyk nemá předností, nemá však také aspoň tolik hrubých jazykových chyb, jak u spisovatelů tohoto rázu bývá skoro pravidlem. Jeho chyby jsou chyby dnes většinou běžné, při nichž přitěžující okolností by mohlo býti, že právě pro jejich obvyklost bylo na ně v brusech i v »N. Ř.« často upozorňováno a že při jen dost malé pozornosti, věnované očistě jazyka, mohly a měly by se již pomalu vytráceti. »Pocuchaný, krátký *vous* (29), ani silný muž s dlouhým *vousem*« nebyl by o nic méně ušlechtilým, kdyby se změnil v prostší sice, ale najisto češtější pocuchané *vousy* a v silného muže s dlouhými *vousy*. Kdyby spisovatel věnoval trochu pozornosti tříbení jazyka, jistě by *ho* už *nenapadlo* psáti »*nikomu* z přítomných ani *nenapadlo* (55), *žádné* z nich *nenapadlo* (100), nevzpomínal by otcovy *nemoce* (26), nýbrž *nemoci*, neplatil by *penězy* (27, 50), nýbrž *penězi*, byť to byl tvrdý kov, nepozvedal by proti nemilosrdnému kritikovi *pěstě* (64), nýbrž *pěsti*, nepsal by o *táci* (99), nýbrž o *tácu*, nemyslel by, že luka *voní* (20),

když přece *vonějí*, nechodil by s hlavou *svěsenou* (55), nýbrž *svěšenou*, netvrdil by o svých bližních, že *lhou* (23), když *nelžou*, a kdyby mu i *bylo* osmnáct let (ne však kdyby *měl* osmnáct let 14), nemohl by slaviti *osmnáctileté* narozeniny (12. m. *osmnácté)*, protože by mu průběhem tak dlouhých narozenin bylo zatím 36. Také Pravidel pravopisných by si měli naši spisovatelé všímati podle Flajšhansova napomenutí ve »Kmeni«, když jim jejich jazykový důvtip a vzdělání samo nenapoví, že se *nůše* píše s dlouhým ů (nikoli *nuše* 62), protože souvisí s nositi, ale *ruměnný* s krátkým (nikoli *růměnný* 49), poněvadž má týž kmen jako ruda, rudý a p., že slovo *jítřiti*, *rozjítřiti* nesouvisí se slovem jitro a píše se s dlouhým í (nikoli *jitřilo* se 64), kdežto *vztyčiti*, odvozené od slova tyč, se píše s krátkým y (nikoli *vztýčiti* 8, 68), že podle dosavad, pokavad, odtad, odevšad a p. musíme psáti *dosavadní* (nikoli *dosavádní* 56) a podle špíže (z něm. Speise) i *špižírna* (nikoli *spižírna* 17) atp. Kdo mnoho knížek sčetl (zčetl), je člověk *sčetlý* a budí úctu svou *sčetlostí* (nikoli *sečtělostí* 11), stalo-li se mu však čtení protivným, říkáme o něm, že *se* mu čtení *zprotivilo* (nikoli že *se* mu *zprotivělo* 80, protože zprotivěti, kdybychom slovesa toho užívali, znamenalo by samo, bez se, totéž co zprotiviti se). Hrdinka titulní povídky této knížky byla prý v nemocnici zvyklá *na obřady* (str. 9) při zaopatřování nemocných; žila patrně v Ostravě víc v německé společnosti a nebyla asi zvyklá *výrazům* českým; záhadnější jest, kde se žena pasekáře Surého naučila na Valaších říkati po Němcích, že zpověď neztratila u ní *na hrůze* (33) m. že *hrůzy nepozbyla*. Hospodská Maňáková, o níž spisovatel praví, že byla jindy *nešetrnou* a *hrubou* a *nebázlivou* (57), jistě by se tak sama o sobě nevyjádřila, i kdyby skutečně byla bývala jindy *nešetrná* a *hrubá* a bůh ví *jaká* ještě. Přišel-li Jakub Vojtík u lichváře o *kterousi* stovku (39), měl aspoň tu útěchu, že snad věděl, která stovka to byla; hůře by bylo — a podle všeho bylo tomu tak — kdyby byl přišel u něho o *nějakou* stovku, neboť pak byla jeho škoda ovšem větší. Ale o takové »malichernosti« se náš průměrný český spisovatel málo stará. Jemu stačí, ukáže-li svou znalost jazyka na př. odstraňováním průzevu »boj*ův* a rozporů«, třeba tu v dnešní výslovnosti žádného hiatu nebylo, a hojným užíváním záporového genitivu třeba i tam, kde ho žádný dobrý Čech neužije. Tak píše náš spisovatel na př. nejen »*ničeho* pěkného tam nezažijeme« (61) m. *nic*, ale také »ani *skvrnivky*, ani *neštovic* na nich se neukázalo (66), jakoby *nejmenšího* se nebylo událo (26), jen aby jí *ničeho* neušlo« (12) atp. Ba jeho péče o záporový genitiv jde tak daleko, že změní v záporné větě 4. pád v 2. i po předložce, která má po sobě vždycky jen

4. pád, a napíše: »nemá pro *ničeho* zraku ani sluchu« (12). To úž je dobrého přece jen příliš. E.

F r a n t i š e k K o p e č e k: *Světla utonulá.* Nákladem vlastním. Expedice: Šlépěje. V Jinošově, p. Náměšť nad Oslavou.

Zapadlý nadšenec krásy opěvuje tu prózou lásku, rozkoš, manželství, práci, samotu, duši, hvězdy, pravdu, přírodu. Povznáší čtenáře nad všední život, noří jej do hlubin citů, osvěžuje mysl v proudech křišťálné poesie. Mluva spisovatelova tu plyne hudebním tokem, jest prosycena novými obrazy, účinnými protiklady, působí očistně, jímá lahodně. Nemá v sobě nic hledaného, násilného. Skromný básník moravský dal tu svým dumám snivý výraz. Vkusná úprava vnější se zvyšuje důmyslným obrazem mistra Fr. Bílka. Jakub Deml místo úvodního slova má zde otištěn dopis svůj Kopečkovi poslaný a odpověď Kopečkovu naň. Rovněž Bílkovi zde vytištěno poslání.

Česká prósa. Výbor statí k studiu české stilistiky a literatury. Uspořádal prof. dr. F r a n t. T i c h ý. Nákladem knihkupectví V. Machače v Berouně, 1918.

V knížce této shrnuto 24 ukázek od 23 spisovatelů, a to od Máchy, Němcové, Světlé, Nerudy, Jos. Durdíka, Třebízského, Zeyera, Čecha, Wintra, Hostinského, Jiráska, Vrchlického, Raisa, Šimáčka, F. X. Svobody, Jar. Vlčka, Al. a Vil. Mrštíka, Machara, Sovy, Šaldy, Růž. Svobodové, Ot. Březiny a Vikt. Dyka.
O výběru lze se příti; někdo bude tu pohřešovati Palackého, jiný jiné historiky nebo literární dějepisce nebo romanopisce. Snad se někomu bude také zdáti, že jedna ukázka nestačí u některých mužů. Tak na př. Neruda má jinaký sloh ve svých feuilletonech nežli v životopisných a cestopisných statích, Sv. Čech jinakým se jeví v humoreskách nežli v cestopisech atd.
Ale to již jest údělem každého výboru, že zůstavuje mnohá přání nesplněna. Za to jednu zajímavost tento výbor má: možno v něm sledovati, jak se vyvíjel, tříbil a zdokonaloval jazyk, jak jím ten vládne těžce, onen hravě, jak kdo hřeší proti správnosti jazykové a jak kdo jí dbá. Co do obsahu ukázek nutno přiznati, že všude se chtěla vyloviti perlička, tak aby knížečka poskytla také cenné jádro. K rozmanitosti obsahové druží se také slohová: jsou tu dopisy, kritiky, rozbory a úvahy, povídky, charakteristiky, popisy a líčení. Snad by bylo mnohým čtenářům bývalo vítáno, kdyby se byl slovesný druh u každé ukázky označil. B.

DROBNOSTI.

ALSASY.

»Čistíme« Prahu od německých nápisů: měli bychom čistiti více, na př. i svou řeč. Jak ji máme znečištěnu germanismy uvnitř, dobře víme; ale i v povrchnostech je plna stop německého vlivu. Naše noviny se snaží správně vymycovati německé tvary vlastních jmen místních i osobních: dávno jsme všichni přestali psáti e n g l i c k ý, ačkoli zde e místo latinského a má oporu v anglické výslovnosti a v anglickém pravopise slova England; píšeme také raději na př. Bolzano místo německého Bozen. Ale nejsme důslední.

Ervín Špindler před lety v »Nár. Listech« správně vykládal, že bychom neměli po německu psáti Elsasy, Elsasko, elsaský, nýbrž A l s a s y, A l s a s k o, a l s a s k ý, abychom se srovnali s původním jménem Alisatia, s franc. Alsace, s pol. Alsacya, Alzacya, alsacki, alzacki, s ruským Al'zacija, al'zatskij atd.; ale hlas jeho zůstal hlasem volajícího na poušti. Neměl by najíti cesty k našemu sluchu dnes, kdy A l s a s y přestávají býti částí německé říše?

Sesterský kraj Alsaska, L o t r i n k y, L o t r i n s k o, můžeme snad jmenovati, jak jsme jej jmenovali posud. Je to jméno najisto původu germánského, po Karlovci Lotharovi II., který Lotrinky dostal údělem po otci Lotharovi I. Lothringen, Lotharingen znamená vlastně »Lotharovci, kraj Lotharovců«; franc. jméno Lorraine je pozdější obměna lat. Lothari regnum (Lotharovo království). Naši předkové ovšem podle staršího tvaru německého říkávali Lotarinky, Lotarinsko, lotarinský.

DÁVATI — PRODÁVATI.

Čtenář »N. Ř.« se ptá, správně-li se říká d á t i, d á v a t i u významě »prodati, prodávati«: zdá se mu, že by mohlo nastati i nedorozumění, a lépe prý snad zrovna říci »prodati«.

Nedorozumění nezdá se nám možné proto, že tento význam sloveso d á t i, d á v a t i mívá jen ve větách, kde se výslovně jmenuje cena: říkáme »zač to dáte, po čem to dáváte, jak to dáváte, dal statek za sto tisíc, dával vejce po koruně«. A jest i malý rozdíl mezi d á t i a p r o d a t i: slovesem dáti, dávati naznačujeme spíše cenu, jaké prodavač žádá anebo za jakou se odhodlává prodati, kdežto sloveso prodati vyjadřuje sám prodej. Slovesa dáti, dávati o prodeji užíváme v hovoru denním a zdá se, že tak bývalo i v dobách minulých: slovníky mají doklady vlastně jen z mluvy obecné a z doby novější (od Dobrovského). Ale na př. již v staročeském překladě t. zv. »Gesta Romànorum« čteme o kupci (hl. 108.), který prodává císaři »tři múdrosti« (t. j. moudré rady); císař se ptá, »kterak mi každú múdrost dáš?«, odpověď pak zní: »Každú dám za tři sta zlatých.«

DRUH DRUHA.

Spisovatel velmi bystrý a duchaplný nedávno v popise čísi chůze napsal větu: »Krok jako krok, bez přestávky, plavně a bezpečně sleduje druh druha«. Jest možná

psáti, že »kroky sledují druh druha«? D r u h d r u h a podle výkladu v »N. Ř.« II, 138 znamenalo původně asi »druhý druhého«, slovo d r u h v něm bylo jméno přídavné v tvaru neurčitém (jmenném); pak by ovšem, protože krok není pojem životný, mluvnická pravidla žádala, aby se s tvarem neživotným napsala nemožná věta »kroky sledují druh druh« (nesměli bychom na př. napsati, že někdo prodal usedlost, ale »dům sama si nechal«, místo »dům sám«). Ale, jak na onom místě bylo řečeno, slovu d r u h v onom rčení naši předkové pak rozuměli tak, že v něm viděli podstatné jméno s významem »společník«; proto se začalo také říkati na př. »druh družce nezabíjejte«, t. j. »druh druha, jeden druhého nezabíjejte«. Z toho ovšem plyne, že výraz d r u h d r u h a byl pak možný jen, kde byla řeč o o s o b á c h: v dokladech Jungmannových a Gebauerových není ani jediný, kde by se tak mluvilo i na př. o zvířatech (doklad takový by byl ovšem možný na př. v bajce, kde si zvířata vedou po lidsku), neřku-li o věcech neživých. Kdo chce napodobiti starou češtinu, neměl by aspoň vymýšleti věcí, jimž by starý Čech nebyl rozuměl, jako jim nerozumí Čech dnešní. Snad p. spisovatel chtěl napsati, že kroky sledovaly jeden druhý, ale cítil, tak že nelze mluviti, protože nikdo by snadně nevycítil, že »jeden« je 1. p., »druhý« pak 4. p.; utekl se tedy k výrazu zastaralému. Ale není-li věta možná tak, aby byla srozumitelná, musí se hledati za ni náhrada jinak než výrazem nebo tvarem mluvnicky nesprávným. Vypravuji-li o srážce dvou vozů na dráze, mohu říci, že jeden vjel na druhý, že se jeden roztříštil o druhý, ne však, chci-li mluviti zřetelně, že jeden vyrazil druhý z kolejí; a protože by bylo mluvnicky nesprávné, kdybych řekl, že »vyrazil jeden druhého« nebo »druh druha« z kolejí, řeknu na př., že se jeden vůz anebo oba vozy vyšinuly. Kroky se mohly vystřídávati, mohly následovati jeden po druhém atd., nemusily se »sledovati«.

V témže vypravování čteme ještě jiný doklad podobného napravování nezřetelnosti mluvnickou nesprávností. Čteme tam o tom, jak se mladík z odlehlého města divil, když viděl kráčeti neznámého cizince po opuštěném náměstí: »Údiv nezmizel s jeho rysů v zápětí po té, kdy se objevil . . .; nikoliv, nesl jej (ten údiv!) neporušena přes celé prostranství, nesl jej na své tváři neopotřebované, dychtivé, . . . nesl jej jako bohatství, jež staví na odiv«. Mluvnicky správné by bylo »nesl údiv neporušen« anebo, nedbáme-li zanikající potřeby tvaru neurčitého, »nesl údiv neporušený«: údiv přece není jméno životné a přídavné jméno k němu slušející musí tedy míti tvar neživotný. Ale »neporušen« nezní zřetelně, protože by to mohl býti i 1. pád a mohlo by se rozuměti, že mladík neporušen nesl ten údiv; je-li však znění věty se správným tvarem mluvnickým nezřetelné, mělo se to vše zase říci jinak. Vytýkáme tyto věci podrobněji, protože při žalostném úpadku jazykového citu u nás a při nedokonalých mluvnických vědomostech některých našich spisovatelů je možno, že i takovéto mluvnické nemožnosti najdou napodobitele. Posud jsme se smávali lidem, kteří v obchodním listě dovedou napsati »mějte nás omluvena«; není nemožno, že brzy budeme čísti ve velikonočním vypravování, jak Marie našly hrob Kristův »otevřena«.

JEDEN — DRUHÝ.

Nedávno (dne 4. listopadu) jsme čtli také zprávu o dvou plucích pěchoty, jež rumunská národní rada nabídla německo-rakouské vládě na potlačení rudých gard a k ochraně Vídně. »Pluky jsou z Bukoviny a druhý ze Sedmihradska«. Rozumí někdo této větě, jíž se zpráva končí? Laskavého čtenáře, který by rád pochopil, jak druhý ze dvou pluků, které jsou z Bukoviny, může býti ze Sedmihradska, upozorňujeme na proroctví vytištěné na str. 175 tohoto ročníku »N. Ř.«, jak »oprávcové« našeho ubohého jazyka brzy budou učiti, že se místo »jeden seděl, druhý ležel« má říkati »seděl, druhý ležel«. Nebývá prý radno malovati čerta na zeď: ono proroctví se již plní, jak svědčí záhadná věta, která patrně v sobě tají smysl, že ty pluky jsou j e d e n z Bukoviny a d r u h ý ze Sedmihradska.

Jakých »oprav« se asi ještě náš ubohý jazyk dočká?

KU PŘÍKLADU — NA PŘÍKLAD.

Obojí tento výraz je správný: rozdíl jest jen ten, že se asi od 30 let raději psává n a p ř í k l a d, kdežto dříve se psávalo spíše k u p ř í k l a d u. Stejně se říká na př. ke cti a chvále — na čest a chválu, k oslavě — na oslavu, k vysvětlení — na vysvětlení, ku prospěchu — na prospěch, ke škodě — na škodu atp. V starší době nalézáme doklady obojího způsobu; ovšem mívají obyčejně význam starší »na vzor, ke vzoru«. Tak na př. píše Štítný (v »Řečech neděních« 57a) »ten má vzat býti ku pravidlu a aby byl jiným ku příkladu, ješto (jenž) tělesným žádostem umřev živ jest duchovně«; ve smysle dnešním na př. Komenský (Theatrum univers, rerum 16, 9, ve vyd. brněnském 1, 122) »ku příkladu, kdyby kdo . . . pozvedl sekeru svou . . . a ona by spadla z topořiště« (pod. Informatorium 5, 6, vyd. brn. 4, 524); a v Evang. sv. Matouše s homiliemi ze 14. st. čteme věty »hada (Kristus) na příklad (za vzor) přivodí«, »smrt . . . svatých jest dobrým na příklad« (157b, 159a). V lidu se dnes říká obyčejně k u p ř í k l a d u.

Hus říkal také u p ř í k l a d ě, v p ř í k l a d ě; na př. »u příkladě (na příklad), když člověk rúbá dřěvo, tehdy dieme . . .« (Erb. 1, 30); »to řku v příkladě (podobenstvím« (37); pod. 1, 82; 2, 152. Jinde zase čteme: »aby to rozumnějšie (srozumitelnější) bylo, povězme p o d p ř í k l a d e m (v příkladě, v podobenství)«, Ev. Mat. s Gom. 294a. Veleslavín také má výraz m í s t o p ř í k l a d u (= na příklad). Uvádíme to na doklad rozmanitosti způsobů mluvení s tímto podstatným jménem.

»NAŠE ŘEČ« A ŘEMESLNÍ BRUSIČI.

Ovoce práce, kterou »N. Ř.« vynakládá na očištění a utvrzení mateřského jazyka, zraje velmi pomalu v mrazivém ovzduší nevšímavosti a netečnosti těch, k nimž se se svými výklady obrací. Výtky v recensích knih a výňatcích z denních listů i soustavné výklady a rozklady zůstávají většinou bez povšimnutí a omyly jednou, ba vícekrát odpravené vyrůstají jako hlavy pohádkové saně přes tu chvíli znovu a znovu. A nejsou to jen novináři se svým »horečným chvatem«, na nějž svedou kde co,

a básníci, kteří neznalost jazyka povyšují na právo a výsadu svého stavu, jsou to pohříchu leckdy i sami oprávcové jazyka, kteří po časopisech rozdávají poučení o různých věcech jazykové správnosti, přemílajíce namnoze jen potuchlé zrní různých brusů a oprávců a neznajíce nebo nedbajíce práce na jejich vlastním poli vykonané.

Dokladem této ledabylosti jest poslední Mluvnické patero v 25. seš. »Cesty« (ze dne 29. listopadu t. r.). Nejmenovaný odborník vykládá tu svým čtenářům podle omšelých receptů brusičských mezi jiným, že místo jak dlouho — tak dlouho užíváme slov pokud — potud, a místo jak mnoho — tak mnoho slov kolik — tolik. »Naše Řeč« věnovala v 8. seš. (ze dne 1. října t. r.) právě těmto výrazům jak mnoho, jak dlouho atd. celý článek, v němž bylo prokázáno z živé řeči i ze staršího vývoje jazykového, že výrazy jak mnoho (tak mnoho) a jak dlouho (tak dlouho) není ani nutno, ba ani možno nahrazovati výrazy kolik (tolik) a pokud (potud), jednak proto, že výrazy tyto i ony jsou jazykově správné, jednak i z té příčiny, že jak mnoho není totéž co kolik a jak dlouho totéž co pokud. Pro koho, ptáme se, řeší se tyto otázky jazykové prakse, když ani odborný spisovatel, který vede jazykovou rubriku v časopise tak významném a tolik čteném, nepokládá za svou povinnost poučiti se sám o těchto věcech anebo, sám-li se poučil, nechává své čtenářstvo tápati v bludu vyvráceném a odbytém? Tomu se říká poučovati čtenářstvo o správnosti jazykové?

Podle toho jsou i jiné výklady Patera. Místo udělati chybu na př. máme prý říkati chybiti. Co je na tom nesprávného, řeknu-li, že jsem udělal chybu? Mohli-li staří Čechové dělati pokání, křik, křivdu, drahotu a p. (a vedle toho se káti, křičeti, křivditi atd.), proč bychom také my nemohli někdy udělati chybu a jindy chybiti? A jak se vyjádřiti, máme-li na mysli určitou chybu, na př. kdo udělal tuhletu chybu? nebo chci napraviti chybu, kterou jsem udělal?

O výraze jedná se o.. vykládá autor Patera tak zmateně, že ve čtenáři musí vzniknouti domněnka, jakoby jedná se o to byl výraz načisto špatný a jako by se vůbec nesmělo říkati o něco (se 4. pádem), nýbrž jen o něčem (s 6. pádem). Ale jednati o něco jest vazba dobrá a stará; jednávalo se v Čechách odedávna o pokoj, o spravedlnost, o důležitou věc, o krále atp. (aby se to, oč jednáno, stalo skutkem) a jednávalo se také o pokoji, o důležité věci atd., která již skutkem byla. Můžeme tedy říkati s dobrým svědomím jedná se o tom i jedná se o to, jde-li o skutečné jednání. Chyba vězí jinde, ne ve vazbě, nýbrž v tom, že výrazu jedná se o to užíváme podle němčiny i v takových případech, kde neběží o jednání, nýbrž když chceme vyjádřiti, že je něco v sázce (na př. jedná se mu o život m. jde, běží), že na něčem záleží a p. (na př. o to se tu nejedná m. o to tu nejde, neběží).

Káře-li pisatel Patera vazbu »jsem hotov vám věc odevzdati« (za niž nabízí »jsem ochoten, připraven«) není si patrně — ač filolog(?) — vědom, že potírá a zamítá právě původní a nejvlastnější význam slova hotov, který by našel v nesčetných starých dokladech a v nejrůznějších vazbách (hotov k čemu, hotov s inf., hotov s aby atd.) dosvědčený v kterémkoli našem slovníku.

Neznáme autora Patera; podotýkáme jen tolik, že by se vážná věc očisty jazykové takovým rukám svěřovati neměla.

NOVÉ KAZY.

Čtli jsme nedávno slovo: b o k o b o k; to je pravopisná nestvůra, zbytečné totiž přibližování, aby se věc vyjádřila jedním slovem, ač se toho dosáhlo pouze písmem. — Statek z e m s k o d e s k o v ý, jest věc našim předkům neznámá. Měli »s t a t k y z a p s a n é v d e š k á c h z e m s k ý c h« anebo stručně d e s k o v é s t a t k y. — Kolikrát jsme čtli teď obrat »u č i n i t i k o ř i s t« místo prostého »u k o ř i s t i t i«! — Dívky se umlouvaly mezi sebou: »N e v š í m e j t e s e h o u ž m. spr. s i; tak zvláště Pražané rádi mluví, matouce si 3. a 4. pád zájmen osobních. — Vnovinách jsme čtli také záhlaví »R us k o-n ě m e c k é d o r o z u m o v á n í«. V tom nadpise je nový tvar (dorozumování), prozrazující naprostý nedostatek cítění jazykového, jeť (do)rozum o v á n í odvozeno od rozum o v a t i, jako toto slovo od jména rozum; tu však má býti mluveno o dorozumění, a ježto třeba utvořiti tvar opakovací, nutno říci d o r o z u m í v á n í. — Jinde se čtlo, »ž e s e m u j e h o ž e n a o b ě s i l a«. I ta věta ukazuje nedostatek citu jazykového; my totiž často vztahy přivlastňovací vyjadřujeme třetím pádem, ale pak ovšem netřeba již zájmen přisvojovacích. — Na venku každý řekne: tak žena prý m u umřela (ovšem j e h o žena, nemohlo by se jinak říci m u). Užívá-li kdo obou zájmen, činí tak jen vlivem jazyka cizího a rušivě působí na náš jazyk. — »S u d o k u r e k v s u d ě s i m ů ž e k a ž d ý s á m v y- p ě s t o v a t i«. Čech česky myslící a cítící je užaslý nad tímto »sudem v sudě«; jest to bezmyšlenkovitý překlad a patrně se chce říci: sud okurek naložených, tedy: každý si může vypěstovati (tolik) okurek na jeden sud (do jednoho sudu). — V jednom ústavě viděli jsme návěští »k o u ř e n í se i zde zapovídá«? Je vidno, že tu užito podstatného jména kouření pod vlivem němčiny. V češtině ho netřeba, je lépe psáti: I z d e s e z a p o v í d á k o u ř i t i. — Řečníci říkávají: K l o b o u k d o l ů p ř e d takovým . . ., ale v češtině nedáváme klobouk dolů, nýbrž smekáme. Tedy: S m e k- n ě m e p ř e d takovým hrdinou. — Zbytečně se psává »zvláštní otisk z časopisu«; stačiť jen »otisk«, (a ještě lépe: Otištěno je . .). — Nevím, co znamená (jak jsem četl v jedněch novinách) »d v ě s k r o m n ě u b r a n é d í v k y«, proto jdu raději dále k »r o k y t e n s k ý m bahnem«; což pak naši novináři nevědí, že r o k y t n o je bahnisko? — Pěkně se kterému z nich povedla věta: »s p o r p a n s k é s p o- s l a n e c k o u s n ě m o v n o u v N ě m e c k u«. Jelikož náš slovosled je v podstatě psychologický, jak se podle představ členové větní vybarvují (nikoli logický), působí věta komicky (jako by nějaká panská měla spor se sněmovnou); vidno, že je nutno říci: spor sněmovny panské se sněmovnou posaneckou neb aspoň: s posaneckou. — Vybral jsem tu jen některé ukázky ze svých zápisek, abych doložil svou lítost, že se tak bezmyšlenkovitě píše a cit jazykový tak nemilosrdně a lehkomyslně ubíjí.

Hc.

PISTOLE a BAMBITKA.

Slovo p i s t o l e s nepatrnými rozdíly nalézáme skoro ve všech jazycích evropských (angl., něm. Pistole, frc. dnes ob. pistolet, rus. pistolet, pol. pistol i pistolet, sloven. také pištola atd.). Obyčejně se vykládá ze jména starého zbrojířského města Pistoia (v staré době Pistorium, Pistoria) v Italii, kde se prý první pistole vyráběly;

u nás se hledává souvislost se slovem píšťala. Tento druhý výklad není nemožný, ale k jeho odůvodnění bylo by potřebí znáti podrobněji dějiny předmětu i jeho pojmenování, než je známe dnes. Píšťalami v 15. st. opravdu bývaly jmenovány nějaké pušky, jak se zdá, menšího druhu. R. 1467 na př. píše král Jiří Bořitovi z Martinic, aby jeho lidé »s vozy, píšťalami, motykami i jinými vojenskými potřebami... všickni se shledali, déle neprodlévajíc« (Arch. Č. 5, 302), r. 1468 se ptá purkrabí helfenburský pána, »má-li některého pacholka hodného, ježto by s píšťalami uměl střéleti« (t. 7, 351), Žídek píše, že morní hlízy, »kterými (Bůh) lučí (střílí) na lidi, jsú místo kulek a píšťal« (91), Letopisy (369, k r. 1514) znají »ty píšťaly dlouhé, jimiž střílejí holuby a ptáky«. Také píšťadly (anebo spíše pišťadly) byly asi tytéž zbraně nazývány; v »Naučení ke králi Vladislavovi« (Výb. 2, 1000 n.) čteme: »což bude u vojště píšťal a šípuov, k každému vozu mají dvě pišťadle býti šikovány, dvě libře prachu, kopa kulek a dvě kopě šípuov«. Střelná zbraň, která se kladla na vozy, neměla svého vlastního podkladu, z níž se střílely »kulky«, byla asi menších rozměrů, a když se rozšířily »ručnice« (pušky, jež se nosiy v rukou), jméno menšího druhu starých pušek mohlo se přenášeti i na menší »ručnice« (s děly na ptáky se jistě nechodilo). Je-li slovo pistole tohoto původu, což za nepochybné míti nelze, musili bychom se domnívati, že slovo píšťala přešlo do ciziny a zase se k nám vrátilo ve znění v cizině změněném (jako stará česká slova bič, pečeť bývají časem vyslovována po německu jako pajč, pečoft).

Slovo bambitka je přetvořeno ze staršího panditka, banditka, a toto znění zase souvisí se slovem bandit (z vlaš. bandito, což patří k slovesu bandire, střlat. bannire, franc. bannir »vypověděti«, které zase pochází z něm. Bann, bannen). Pistole, čili »zrádné ručnice, ručničky«, jak se jim u nás říkávalo, byly zbraně zákeřné, protože se snadno daly skrýti pod šatem, a podle starých našich Letopisů (368 n. k r. 1514) byly zapovídány, jako jsou zapověděny dnes střené zbraně kratší než jest ustanoveno. Mikuáš Dačický z Heslova píše v Pamětech (1, 201): »zrádné, tajné ručničky, jimž panditky od zrádných mordéřuov, tak řečených pandituov přezděli, jsou zapověděny«. Znění bambitka je z novější doby (Jungmann má doklad z Krameria) a vzniklo snahou zvukomalebnou nebo přichýlením k slovům bíti, bitka.

Křísiti slovo píšťaa nelze: vznikala by jím směšná nedorozumění, a ani nevíme, říkalo-li se tak kdy opravdu pistolím. Bambitka je snad výtvor jednotlivcův, aspoň nevíme, že by se tak někde říkalo v mluvě lidové; zní také toto slovo poněkud po loupežnicku, a českého původu není. Nejlépe je říkati pistole, jak se u nás v souhlase s jinými zeměmi evropskými dávno říká v živé mluvě i v písemnictví.

»PRO« A »SKRZE« V MODLITBÁCH.

V obřadních knihách katolické církve končí se modlitby, jimiž se modlící obrací k Bohu Otci, slovy: »Per Christum Dominum nostrum«, nebo: »Per Dominum nostrum Jesum Christum«...« atd. Předložky per užívá se také v litaniích, na př.: »Per adventum tuum, libera nos Domine!« i v jiných prosbách na př.: »Per sanctam ovacem tuam redemisti mundum«. V českých překadech se v starší době na těchto místech objevuje předložka »skrze«, v úřední agendě (»Manuale rituum«)

církevní provincie pražské z r. 1873 je všude na těch místech psáno »p r o«, o diecésním zpěvníku královéhradeckém »Oltáři« je však opět zavedeno »skrze«. Proč asi zaměněna byla předložka p r o za předložku s k r z e, a co je správné?

Nevidím jiné příčiny, nežli upřílišenou horlivost, aby v českém tekstu nebylo germanismů. Poněvadž latinská předložka p e r přeložena v němčině předložkou d u r c h: »Durch Christum unseren Herrn«, »durch Deine Ankunft«, zdálo se asi býti germanismem pořadateům agendy z r. 1873, kdyby se překládalo: »Skrze Krista Pána našeho«, »skrze příchod Svůj vysvoboď nás, Pane!« Jenže ta horlivost nebyla na místě.

Správné je však s k r z e.

Předložkou s k r z e neoznačuje se pouze o s o b n í p r o s t ř e d n í k, na př.: »Zlého člověka tresce Bůh skrze horšího« (Gebauer-Ertl § 788), nýbrž též v ě c n ý p r o s t ř e d e k, na př. »mluvil skrze hlásnou troubu« (tamže) = prostřednictvím hlásné trouby, »stieti . . . hlavu pýchy skrze meč pokory«, »lože života zlého skrze pokánie odehnúti (odstraniti)« Gesta Rom. hl. 80. V písmě svatém nazývá se Kristus často prostředníkem (mediator), a tedy důvod lexikální (latinské per = skrze, nikoliv pro, české pro = lat. propter) podepřen jest důvodem věcným. »S k r z e Krista Pána našeho« je tedy správné.

Prostředek věcný nemusí býti pouze hmotný předmět, může to býti také nějaká činnost. Proto je správné také: »s k r z e příchod Svůj, vysvoboď nás, Pane!« Ovšem je pravda, že prostředek (hlavně věcný) se vyjadřuje v nové češtině raději instrumentálem (Gebauer-Ertl tamže). Možno by tedy bylo také vyjadřovati se: »Příchodem Svým, vysvoboď nás, Pane!« »svatým křížem svým svět jsi vykoupil«. Avšak tu třeba jest uvážiti, že starobylost dodává vážnosti. Má tedy býti zásadou: S t a r o d á v n é f o r m y m o d l i t e b a d u c h o v n í c h p í s n í n e m ě n i t i, p o k u d z ů s t á v á f o r m a t a s r o z u m i t e l n o u. Lépe jest tedy říkáme-li: »Skrze příchod svůj vysvoboď nás, Pane!«, »skrze svatý kříž Svůj svět jsi vykoupil«.

Předložka p r o označuje příčinu, účel, důvod (Gebauer-Ertl § 785). V latině se tu klade p r o p t e r. »P r o Krista Pána našeho« bylo by latinsky: »P r o p t e r Christum Dominum nostrum«, nikoliv »p e r Christum Dominum nostrum«. »Pro Boha«, »pro Krista Pána« užívá se často při výkřicích úzkosti. Slyšel jsem kdysi, že starší duchovní správce, jemuž se ruce chvěly a jehož nohy trápil reumatismus, nechtěl se dáti při náboženském průvodu zastati kaplanem nebo katechetou, ale bylo třeba, aby ho mladší kněží při chůzi podporovali. A tu když končil modlitby klausulí (závěrkou): »Pro Krista Pána našeho«, na účastníky průvodu prý to působilo trapně; vidouc jeho stav chorobný, měli dojem, jako by to byly výkřiky úzkosti. Z toho je zřejmo, jak n e s p r á v n o s t v ř e č i může i n e j v á ž n ě j š í ú k o n y, jako jsou úkony náboženské, z n e v á ž n i t i, ano i zesměšniti.

Správně však se říká: »P r o svaté drahé rány, smiluj se nad námi!«, poněvadž tu předložka neoznačuje prostředku, nýbrž důvod, příčinu.

Nová agenda pražská z r. 1916 zavedla v klausulích modliteb opět předložku »s k r z e«, což jest velmi rozumné, poněvadž mluvnicky správné.

G. C. Křikava.

PROTO, ŽE . . ., ZA TO, ŽE . . .

Stává se, že obsah představy, jež by měla býti podmětem, předmětem nebo příslovečným určením věty, vyjádří se větou vedlejší, k jejímuž obsahu se ve větě hlavní ukáže buď nějakým podstatným jménem významu obecného, samým nebo provázeným zájmenem, anebo středním tvarem zájmena ukazovacího; jde-li o podmět nebo předmět věty hlavní a neuznává-li mluvící za potřebné ukázati k němu zájmenem středním, zájmeno se také vynechává. Říkáme na př. »zpráva (okolnost atp.), že nemůžeš přijeti, mne překvapila«, »to, že nepřijedeš, mne překvapuje«, »překvapuje mne, že nepřijedeš«; »toho jsem nečekal« anebo »nečekal jsem, že se mi tak odměníš«; »z té okolnosti (z toho), že nepřijedeš, mohla by ti vzejíti škoda«; »(toho), že bys nemohl přijeti, se neobávám«; »o tom, že nepřijedeš, slyšel jsem teprv později«; »zůstali jsme na tom, že přijedeš« atp. Věta vedlejší má obyčejně spojku *že* (v němčině obyčejně *daß*).

Tohoto způsobu jsou také souvětí, jejichž příčinný poměr se u nás vyjadřuje slovy *proto, že . . .* anebo *protože . . ., za to, že . . .*; *protože* píšeme i vyslovujeme jako jediné slovo, kde představa příčiny není v naší mysli tak v popředí, aby mělo býti k ní ukázáno již ve větě hlavní, jinak se klade *proto, že . . .*, v písmě i ve výslovnosti slova dvě, rozdělená mezi větu hlavní a vedlejší (žák byl trestán proto, že se vzpouzel — protože se vzpouzel). Němčina naše *protože* vyjadřuje pouhým weil, naše *proto, že* také dvěma slovy: darum (deshalb), weil. Ale jsme tak otrocky oddáni vlivu němčiny, že i zde ji napodobíme: kdežto čeština podle svědectví starších správných dob i za samostatným *proto* má míti *že* (proto, že . . .), vyhledáváme místo *že* nějaké slovo, které je co možná nejvěrnějším překladem německého weil. Asi před 30—50 lety bylo v obyčeji říkati »proto, poněvadž . . .« (a bývalo to i náležitě káráno), ale dnes se tak již bohudík málo píše; zato nyní skoro denně čítáme v novinách věty jako »zaznamenáváme tuto zprávu jako nezaručenou proto, ježto tento pramen nebývá spolehlivý«. Tak se v staré době nikdy nepsalo, lid tak nikde nemluví: proč se máme stále a stále opičiti jen po němčině?

Čtli jsme nedávno již také o trestu »za to, ježto« se stalo to a to; tak bylo napsáno zase jen proto, že Němec (vedle dafür, daß) říci může a v předloze místa, o němž mluvíme, asi také napsal »dafür, weil«. Toto spojení dnes ještě i Čechu jazyka méně dbalému zní cize: ale bojíme se, že zdomácní, jako nyní již zdomácňuje »proto, ježto . . .« a kde jaká jiná podobná neřest. »Proto, jelikož« snad ještě nikdo nenapsal; ale i toho se dočkáme, přebudeme-li tyto strašné doby.

Někdy místo pouhého *proto* jest příčinný poměr vyjádřen předložkovým spojením podstatného jména příčinnost určitěji naznačujícího. Říká se tak zvláště často *z té příčiny, pro tu příčinu*, anebo raději (protože *příčina* je slovo žijící v ústech lidu a proto ovšem méně vznešené) *z toho důvodu*. Nejsou to způsoby mluvení samy sebou nesprávné, ale jistě bychom jimi tak neplýtvali, kdyby nám netkvěl na mysli německý vzor »aus dem Grunde«. I zde vedlejší věta má míti spojku *že*: slýcháme-li a čítáme-li časem »z té příčiny (z toho důvodu), poně-

vadž . . ., ježto . . ., jelikož . . .«, anebo zde dokonce i »z toho důvodu, protože . . .«, je to zbytečná a nečeská mnohomluvnost, které by nebylo, kdyby Němec neříkal raději »aus dem Grunde, weil . . .« než »daß«.

»VĚŽE ZE SLONOVÝCH KOSTÍ« ČI »VĚŽE ZE SLONOVÉ KOSTI«?

Ve starších modlicích knížkách bývá v litanii loretánské prosba: »Věže ze slonové kosti, oroduj za nás!« V novějších modlicích knížkách, na př. též v úředním zpěvníku diecése královéhradecké »Oltáři«, bývá místo toho »věže ze slonových kostí«.

Je ta změna správná? Či není v tom rozdílu?

Prosba ta je překladem latinského: »turris eburnea, ora pro nobis«. Slovo eburnea je přídavné jméno ženského rodu, utvořené od podstatného jména ebur. Slovo ebur neoznačuje kostí sloních či slonových vůbec (ossa elephantis, ossa elephantina), nýbrž má význam zvláštní, označuje látku sloních klů, z níž se zhotovují drahocenné předměty. Česky se to slovo překládá: slonová kost, sloň, slonovina. Poněvadž jméno slonovina označuje též jistou nemoc (elephantiasis, druh malomocenství), a jméno sloň je zastaralé, je nejlepší překlad »slonová kost«. »Turris eburnea« je tedy česky: »věže ze slonové kosti«. G. C. Křikava.

VOJENSKÁ STRAVA.

Přítel našeho časopisu poslal nám z pole český letáček, kterým vojenská správa upozorňovala české vojáčky na nebezpečenství tuberkulosy. Péče, věnovaná českému jazyku v tomto třístránkovém překladě německého »Merkblattu«, jest malou ukázkou toho, jaké přízni se těšil ten ubohý český jazyk u vojenských pánů a co všecko musil snésti český člověk za to, že mu bylo dovoleno prolévati krev za širší vlast. »Tuberkule«, praví se v letáku, »jest nejvíce rozšířená nemoc a je nákažlivá. Nakažení stává se nejčastěji výhozem. Kapky výhazu se rozptýlí při kašlání do vzduchu. Nadýchá-li se tento vzduch od osob v okolí, mohou ti rovněž tímto onemocněti. Volné plyvání v bytech nechť každý zanechá. Kde nejsou žádné plivátka, ať se upotřebí kapesník. Světlo, vzduch, čistota a silná zdrava jsou chránicí prostředky proti mnohým nemocím a vzláště proti plícní tuberkuli. Zabraňte zdvyhnutí prachu při zametání. Je účelné, prach vlchce otříti. Vlchké piliny hodí se ku zametání podlahy. Nevezměte do úst od jiných již nakouřené dýmky, doutníky neb cigaretty. Chování v rodině: K tomu účeli jest třeba, by jste věděli, že děti nejsnáze tuberkulí onemocnějí. Stěhujete-li si (po souchotináři), pak nechte byt tento důkladně vyčisti. Každopádně není přípustno, by (nemocní) s dětmi v jedné posteli spali. Oni nechť používají svůj vlastní soubor jídelní a utíradlo. Uposlechnete-li tyto poučení, pak přispějete k tomu, že sebe a vaše příslušníky před tuberkulí zachráníte«. Ubozí vojáci! Jako do nich cpali a lili různé pokrmové náhražky od černé kávy až do toho bukovinského tabáku, tak je krmili i takovouto náhražkovou češtinou.

která je paskvilem skutečné češtiny. Nic by se člověk nedivil, kdyby byli naši čeští vojáci dostávali »tu tuberkuli« i z ní.

ZPOVÍDATI, SLYŠETI ZPOVĚĎ.

V novější době dočísti se lze častěji v náboženských pojednáních výrazu: »slyšel jejich (jeho, její) zpověď«, v tom smysle, kde Němec užívá výrazu »B e i c h t h ö r e n«. Kdo tak česky píše neb mluví, nemyslí česky, nýbrž překládá otrocky doslovně úsloví německé. Česky se říká správně z p o v í d a t i. Kněz, zpovědník je (ho, ji) zpovídal (naznačuje-li se trvání činnosti) nebo vyzpovídal (naznačuje-li se ukončení činnosti). »S l y š e l z p o v ě ď« znamená v češtině, že někdo, na př. stoje blízko u zpovědnice, slyšel slova, jimiž se druhý zpovědníkovi zpovídal příliš hlasitě. Tento pojem by Němec vyjádřil slovy »B e i c h t a b h ö r e n«. (Jemand hat eines anderen Beicht abgehört). Sovo »zpovídati« zahrnuje v sobě vedlejší pojem »dáti rozhřešení«, není-li tento pojem další souvislostí řeči vyloučen. Chci-li naznačiti, že zpovědník poslouchal slova zpovědi, ale rozhřešení z jakékoliv příčiny nedal, vyjádřím se buď: »vyslechl jeho zpověď« (vedlejší pojem není tu zahrnut), nebo »zpovídal ho« (činnost ještě neukončena), »ale nedal mu rozhřešení« (vedlejší pojem je tu výslovně vyloučen). Mluvím-li správně v duchu české řeči, nemohu říci: »vyzpovídal ho, ale nedal mu rozhřešení«, poněvadž tvar »vyzpovídal« naznačuje ukončení činnosti, a tím zahrnuje vedlejší pojem (dal mu rozhřešení). Pravím-li: »zpovídal ho (ji), ale nevyzpovídal«, naznačuji tím, že nastala nějaká překážka, dříve než zpovědník činnosť ukončil, dříve než dal rozhřešení, na př. raněn byl ve zpovědnici mrtvicí, zachvácen trvalou mdlobou, omráčen a pod.

G. C. Křikava.

HOVORNA.

Z táborské spořitelny dostali jsme tyto d o t a z y:

1. Až posud nemohl jsem nikde najíti, jak se má správně psáti tvar dokonaného děje slovesa »účtovati«, nyní v našich peněžních kruzích tak častého: sluší psáti súčtováno či zúčtováno?

2. Bylo by velmi žádoucno, kdybyste v některém čísle uvedli, zdali jsou správné odvozeniny toho slova: vyúčtovati (vyúčtovali jsme to na směnkách), zaúčtovati (v deníku), ba i proúčtovati něco začíná se hojně ujímati. Spořitelní a peněžní úředníci vůbec budou Vám velice vděčni za laskavé poučení.

Odpovídáme na dotaz 1. V úředních Pravidlech českého pravopisu, vydaných školním knihoskladem, se uvádí způsob psaní: súčtovati. Na druhý dotaz nemůžeme dáti určité odpovědi. Není v tom jednoty. Místo vyúčtovati užívají v některých ústavech peněžních: účtovati ve prospěch, dluhem, na vrub můj, Váš atd. Místo zaúčtovati užívají starého zapsati (do účtu) v deníku. Proúčtovati by mohlo znamenati (»chybným) účtováním se přivésti do škody« (jako prohráti, prodělati, prosouditi a p.).

Od starého vlastence dochází nás trpký stesk, jaké knihy matička Praha posílá na venek pro mládež. V jisté obrázkové knize pro děti nedávno vydané píše se k obrázku vlka: postavou a velikost i; má do š p i c e vybíhající tlamu; vlci byli rozšířen y — vyhuben y. — O polárním medvědu se píše: přes tyto vlastnosti jeho (m. své); napadá lidé (m. lidi) a p. Žádáme svých čtenářů, aby proti takovým knihám přímo u nakladatele se ohrazovali. My ovšem rádi uvítáme každé upozornění na takové hyždění naší mateřštiny.

LISTÁRNA.

P a n u dr. M. v Ch r. Nauky a duch ruských bolševiků nazýváme česky, jak správně usuzujete, bolševictvím. Slova toho se také v některých novinách našich již od prvopočátku užívá; bolševismus jest hybridní slovo, které přešlo do novin našich z novin německých a snad i ze záliby v těch rozličných -ismech. Francouzský vtip utvořil na posměch té zálibě v -ismech i slovo je m'en fichisme (je m'en fiche = kašlu na to).

P a n u A. K. v N o v é P a c e. 1. Sloveso l h á t i nepatří ke vzoru bráti, nýbrž ke vzoru tesati. Tvar teoreticky správný, ve starší češtině shodně s jinými jazyky slovanskými dosvědčený, jest v 1. os. lžu, v 3. os. lžou (n. lži, lží). Od 15. stol. se ujímají ve spis. češtině tvary lhu a lhou, novotvary vzniklé analogicky podle mohu, mohou. V novější době byly však tvary původní lžu, lžou, shodné dnes zároveň i s výslovností obecnou, vlivem mluvnice (Gebauerovy) zase obnoveny. Byl o té věci výklad a spor ve »Věstníku čes. profesorů« 1904, str. 282. — 2. O tvarech z a ř a z e n — z a ř a d ě n bylo pojednáno v »N. Ř.« II, str. 13. — 3. Tvary z a p o v ě d ě n, v y p o v ě d ě n jsou tvary mluvnicky správné právě tak jako vědění (nikoli vězení) od věděti, bylo mu pověděno od pověděti, vyzvěděn od vyzvěděti, předpověděn a p., a jako tvary se zdlouženou příponou, zapovědíno a p. Tvary zapovězen, vypovězen vznikly podle Gebauerova výkladu tím způsobem, že za spis. zapověděti a p. má jazyk obecný tvar zapovědít, který sváděl k tomu, aby se příčestí trpné tvořilo podle vzoru hodit — hozen. Pokud tedy jazyk spisovný má na výběr mezi tvary zapověděn — zapovězen, drží se ovšem tvaru mluvnicky správnějšího. — 4. Že se v obecné výslovnosti říká h ř í š t ě nebo p s í š t ě, jest věc známá a nikdo o ní nepochybuje. Příčina tohoto prodlužování neleží ovšem v dvouslabičnosti těchto slov, neboť v ob. jazyce se vyslovuje také hnojíště, bičíště, strníště a p. Poněvadž však v spis. jazyce zachováváme jako v jiných případech kvantitu původní a píšeme hnojiště, bičiště, strniště (n. strnisko) a p., píšeme ovšem také hřiště a psiště. Také místní jméno Hřiště píše Sedláček v Místopisném slovníku historickém (str. 295), odchylně od staršího svého psaní v Hradech (II, 200), s krátkým i.

*

Číslo 10. vyšlo dne 30. prosince 1918. Z redakce odpovídá dr. Jaroslav Vlček
Tiskla firma: Th. Vesta společnost s r. o. v Praze I., v ul. Bílkově č. 17.

REJSTŘÍK
K II. ROČNÍKU „NAŠÍ ŘEČI".
SESTAVIL V. ERTL.

Slova a rčení chybná jsou vytištěna písmem proloženým. Číslice s hvězdičkami značí stránky, kde jest o věci výklad obšírnější; číslice v závorkách (I, 35) udávají stránky I. ročníku Naší Řeči, kde byla o téže věci zmínka nebo výklad obšírnější. — Stránky 241 — 256 byly v druhém ročníku Naší Řeči očíslovány omylem 221 — 236 (po druhé); v rejstříku se uvádějí stránky správně (241 — 256).

ZKRÁCENINY:

a p. = a podobně;
básn. = výraz básnický;
č. = český, česky;
dial. = dialektický, nářeční;
franc. = francouzský;
han. = hanácký;
Hen. = M. Hennerová, posudek její knihy »Pod křídly«;
j., jedn. = jednotné číslo;
jm. = jméno;
lat. = latinský;
m. = místo;
míst. = místní;
mn., množ. = množné číslo;
mor. = moravský;
muž. = mužský rod;
MV. = Mater Verborum;
n. = nebo, (za číslicí) a následující;
něm. = německý, němčina;
nespr. = nesprávný, nesprávně;
ob. = obecný;
p. = pád;
podst. = podstatný;
přen. = přeneseně, ve významu přeneseném;
příd. = přídavný;
příp. = přípona;
pův. = původní, původně;
RK. = Rukopis královédvorský;
rus. = ruský;
RZ. = Rukopis zelenohorský;
slov. = slovenský;
spis. = spisovný, v jazyce spisovném;
spr. = správný, správně;
stč. = staročeský, v staré češtině;
stř. = střední rod;
v. (t.) = viz (toto);
val. = valašský;
zdrobn. = zdrobnělý;
žen. = ženský rod.

A

B

C

Č

D

dobyti, spr. dobýti 116; dobýti město, spr. města 278 (I, 90, 238, 309); cíle byly dobyty, spr. cílů bylo dobyto, dobyli jich 85 (I, 123)
dobývatel, spr. dobyvatel 182
dobývati; království, jež dobývali, spr. jehož 176; v. i dobýti
docíliti něčeho, spr. dosíci 27 (I, 17, 56)
dodržeti slib, v. zdržeti
dogma, č. článek víry 250
docházeti, 3. mn. dochází, spr. docházejí 150
dokona, spr. dokonce 275
dokonce, jiné jest do konce 222
doktor; slečna (paní) doktor, spr. slečna (paní) doktorka (doktorová) 156*, 218
dokud, v otázkách vyšlo z obyčeje 229*
dolů; klobouk dolů před ním, spr. smekněme 306
dolízavý, spr. dolézavý 158
domlouvati, trvací tvar k domluviti 159
domov, 6. p. o domově i o domovu 158
doorávati 294
dopadnouti, dopadnul, spr. dopadl 122, 141
dopis, lépe list, psaní 29
doplouti se břehu, spr. doplouti břehu n. doplaviti se ho 82
dorozumování rusko-německé, spr. dorozumívání 306
dosáhnouti 126 (I, 127); dosáhnul, spr. dosáhl 178 (I, 18); dosáhnutí, spr. dosažení 178
dosavádní, spr. dosavadní 300
dosažitelný, v. -itelný
doskočně blízký (u Hen.), na doskok 144
dospěle usínati (u Hen.) 145; dospěle mluviti, v. t.
dostati se čeho 86; trafikám se nedostal žádný doutník, spr. se nedostalo žádných doutníků 85
dostáti slovu nespr. 164 (I, 263*)
dostava (Einstellung, v textilnictví), lépe hustota, nitnatost 218
dostihy, 7. p. dostihami, spr. dostihy 52
dotad, v. dotud
dotavadní, spr. dosavadní, posavadní 19
dotud, dotad vyšlo z obyčeje, je za ně nč. do té doby, až tam, do takové výše a p. 229*
dotyčný, lépe ten, on a p. 179 (I, 216*)
Doucha, Douša (stč. Dúšě), jm. osobní, z Duch 116
dovoditi, dovozen 14
doždati se v RK. 2
drahokam (něm. Edelstein), lépe drahý kámen 30
drahokamově, lépe jako drahý kámen 30
draněti (val.) 299
dráti 160; deru dereš, dere (zastaralé déřeš) 119 (I, 235)
dřevce v RK. 2
dřevěný 104
dřevodělníci u chrámu, spr. chrámoví tesaři 179
drchmat (han.) 21
dřímati, dřímu 28
drnkati, drnket v RK. 3
druh, pův. společník, druhá osoba a věc vůbec, odtud i druh = odrůda; druh druha a p. na vyjadřování vespolnosti mělo pův. platnost adjektivní, již v stč. upadá a bývá

E

F

G

H

CH

J

K

L

M

O

odbýti; výlet se o d b y l, spr. vykonal 52 (I, 57, 87, 146)
odciziti, odcizen 16; odciziti něco 86
ode, v. od
o d e h r á v a t i se, spr. díti se a p. 61 (I, 94)
odejmouti, v. odníti
odepsati, v. odpisovati
o d e v ř í t i, spr. otevříti 141
o d h l e d á v a t i od n ě č e h o (absehen), spr. nehleděti k něčemu 248
odíti se, o d í l s e, spr. oděl se 56
odmítnouti n ě č e h o, spr. něco 151
odníti, o d e j m u t, spr. odňat 246, 247; o d e j m u t í, spr. odnětí 246
odpadnouti, odpadati; strach jí odpadl od srdce 84; o d p a d á r o z h o d n u t í o tom, spr. není včasné o tom rozhodnouti 213
odpilovati 154
odpis 291
odpisovati na něco (vůbec) a odpisovati k něčemu (jen jde-li o obsahový vztah mezi dotazem a odpisem) 291*
o d p l o v a t i, spr. odplavati 127
odpočinouti; o d p o č n i s i, spr. odpočiň 158
odpověď; 6. p. o o d p o v ě d í c h, spr. odpovědech 52
odpověděti, 3. mn. o d p o v í, spr. odpovědí 84 (I, 309); odpověděti, odpovídati na něco (vůbec) a odpověděti, odpovídati k něčemu (jen jde-li o obsahový vztah mezi otázkou a odpovědí) 289 n.*; odpovídati z redakce, počet klásti z redakce 127; odpovídati předpisům, pravdě a p., spr. shodovati se s pravdou 182, 183 (I, 316)
odpuštění hříchů 101
odřetězovati (u Hen.) 143
o d ř í k á n í s e, spr. odříkání 24; srov. podst. jméno slovesné
o d ř í k a v ý m í r, nespr. 184
o d s t r a n i t i, nespr. 266
odsuzovačně (u Hen.) 144
odtamtud i tamodtud 158
o d t í ž e n í (Entlastung), lépe vyvazení, list vyvazovací 29*
odtok 268
odusiti (udempfovati, u Pacovského) 181
ohavnost zpuštění 102
o h l e d, spr. zřetel 53; s o h l e d e m (dříve ohledem) n a č, lépe vzhledem, se zřetelem nač, maje zření, hledě nač, prohlédaje k tomu; v t o m t o o h l e d u, spr. v této věci, příčině, po této stránce 191, 273 (I, 21), v m n o h é m o h l e d u, spr. po mnohé stránce 273; o h l e d b r á t i (v z í t i), spr. hleděti k něčemu n. na něco, ohlédati se, zřetel obraceti n. míti, ohled míti na něco 191, 246 (I, 18)
o h l e d n ě té věci, spr. o tu věc, v té věci; o h l e d n ě prázdnin, spr. ve věci, strany, co do prázdnin 26, 152, 179, 279 (I, 123); dotazovati se o h l e d n ě něčeho, spr. na něco, o něčem, strany něčeho 179
ohnivý purpur a purpur ohně 102
ohnouti, ohnul 121
o h r a ž e n í, spr. ohrazení 277 (I, 87)
o h r a ž o v a t i s e, spr. ohrazovati se 19, 184, 277
-oj, koncovka jmen ruských (Tolstoj) = čes. -ý (Tlustý); Tolstoj, 2. p. Tolstého (nespr. T o l s t o j e) 117

P

R, Ř

s předložka; 1. se 2. pádem: s a z v poměru k na, na kopec — s kopce, na trávu — z trávy 222; — 2. se 4. pádem: s batoh trávy, je toho s nůši 240; není se situace, spr. se situaci, nestačí již stavu věcí 246; není s to zjednati, spr. není s to, aby zjednal, nedovede, nemůže zjednati a p. 19, 85, 151, 183, 274, vazba jsem s to s inf. zobecněla 202; — 3. se 7. pádem: společnost o omezeném ručení, nosník o vodorovné ose, spr. s omezeným ručením, s vodorovnou osou 25, 146, 188*, 201, v. i o; záložna se sídlem v N., spr. sídlem 25; s při výrazech spokojiti se, spokojenu býti, těšiti, baviti, zlobiti se, v. t.

-s (ze jsi); ty's, byl's, spr. tys, byls 176; přiklání se ke zvratnému se, si; abys se, byš se, cos si, kams se, kdes si, kdys si, kdybys se, kdybys si, tos se, tos si, tys se, tys si, spr. aby ses, by ses, co sis, kam sis, kde sis, kdy sis, kdyby sis, to ses, to sis, ty ses, ty sis a p. 29*, 114, 214*, 273 (I, 301)

sádce, sádčí (stč.), kdo sadil (stanovil cenu) chléb, pivo a p. 22; v. saditi

sadílek, člověk chlubný, domýšlivý, odtud příjmení Sadílek 22

saditi (stč.), stanoviti cenu zboží, zvl. pokrmů a nápojů 22

sadový; krása sadová (stč.) 103

sáhnouti, sáhl 122

sáhodlouhý, v. sehodlúhý

sál, č. síň 152

samohláska a souhláska 220

samolet 218

samopřed (Selbstspinner, v textilnictví), spr. podle samolet, samotok 218

samotok 218

samý; ten samý, spr. týž 142

sazba 49

sběh 192

sbírání vína 101

sbírka 192

sbor 192

sburcovati, spr. zburcovati 275, 276

scénovati kus, č. vystavovati 279

scestí 219; v scestí, spr. na scestí 273

scestný (z výrazu s cesty), nesprávný, bludný 219

sdělení (podle něm. Mitteilung), lépe zpráva, výklad, oznámení, prohlášení a p. 27, 284

sděliti, sdíleti se s někým o něco, poděliti se; v nč. též sděliti, sdělovati někomu něco (s vazbou podle říci, oznámiti) s významem oznámiti, na vědomost dáti 151, 283* (I, 18)

se, předložka, v. s

se, zájmeno zvratné, v. t.

sečba (stč.), ze síci, sekati 48

sečtělý, sečtělost, spr. sčetlý, sčetlost 300

sedací meč, jehož se užívalo při sedání; sedací život; sedací garnitura, spr. sedadla a křesla 87

sedmnáct; ze sedmnáct ran, spr. sedmnácti 141

sednouti, sedl 122

sehnouti, sehnul 121

sehodlúhý v RK., sáhodlouhý 3

Š

T

U

V

výtka, po výtce (zastaralé) 4

vytržení; jsem všecek u vytržení, spr. 158

vytýkati, v. kolíkovati

vyúčtovati, účtovati ve prospěch, dluhem, na něčí vrub 311

vyvaditi (ze slova vada), na př. slib, dluhy, statek, rukojemství 29

vyvážeti, 3. mn. vyváží, spr. vyvážejí 246

vyvírati 274

vyvlastniti, vyvlastněn 16

vyvolati sensaci, v. t.; vyvolati stávku, nadšení, představu a p., spr. vzbuditi, způsobiti, podnítiti, rozpoutati 279

vyvříti (zaniklo) 96

vyzdvihnouti, vyzdvihnul, spr. vyzdvihl 141

vyzírati 275

vyziskati prospěchů, spr. prospěchy 57

vzdechnouti, ani nevzdechnouti na koho, spr. nevzpomenouti 273, 275

vzdor tomu, zásluhám, spr. přes to, přes zásluhy 57 (I, 55)

vzduch; město bombardované ve vzduchu 248

vzdychnouti, vzdychl 122

vzhledem k neznalosti, spr. vzhledem na neznalost 57; vzhledem k panující drahotě, spr. při nynější drahotě 212

vzhůru býti (spr.), býti pohotově 189; vzhůru dostoupiti (nespr.) 273, 275

vzcházeti; lícha, která vzchází (obraz nespr.) 79

vzíti; nevezměte, spr. neberte 310; stížnost byla vzata zpět, spr. bylo od ní upuštěno 213; vzíti na vědomí, v. t.

vzkřísiti, vzkříšen 220

vzláště, spr. zvláště 310

vznikati v RK. 2

vznosný 268

vzpomínká na jaro 101

vztáhnouti, vztáhl 122

vztýčiti, spr. vztyčiti (od tyč) 300

Z

z, předložka; ze mramoru, spr. z mramoru 81; probudil se ze spaní, ze mdlob a p. 288; z ve výrazech odpovídati, počet klásti, hřích míti z něčeho 127; platiti z bot 294, v. i za, od; jeden z nejlepších lidí, v. jeden (9.); zemřel z nejlepších lidí a p., spr. jeden z nejlepších 5; z po výrazech zlomkových, polovice chleba a čtvrtina z pěti 223; z a s proti předložce na, v. s; z jara, ale zrána 222

za, předožka; za a při 201 (I, 197); platiti za boty 294, v. i od, z; zapředně, spr. předně, především 114

za-, předpona, sráží děj slovesný na okamžik trvání, zadupati, zasmáti se a p. 220

zababúlený (val.) 299

zábarva, spr. zabarvení 274

zabarevniti se (u Hen.) 143

Ž

